

Najneposredneje, kot učitelj je Kierkegaard deloval v nemškem duhovnem življenju. Sodobne nemške filozofije si sploh ni mogoče misliti brez njega. Njegova učenca sta predvsem Heidegger in Jaspers, znana nemška filozofa. Morda še globlji vpliv je doživel Karl Barth, eden izmed vodij nemških protestantov. A tudi nemški katolicizem se ima po svojih voditeljih marsikaj zahvaliti Kierkegaardu, od njega prihajajo Romano Guardini, ali Erik Peterson in Theodor Haecker, ki sta pod Kierkegaardovim vplivom celo konvertirala. Zadnje čase pa obnova Kierkegaardove miselnosti zasega Francijo, kjer prevajajo njegove spise in v njegovem duhu zarisujejo novega človeka. V filozofiji sta mu blizu Jean Wahl in Gabriel Marcel, najbolj pa pariški ruski filozof Berdjajev, ki priznava Kierkegaarda poleg Dostojevskega za svojega učitelja.

Četudi je Kierkegaardov vpliv mnogovrsten, ker sega od psihološke analize preko vitalne duhovnosti do krščanskega misterija, vendar je njegov največji pomen v njegovem življenjskem dokumentu; s svojim življenjem je dokazal, da obstajajo absolutne kvalitete heterogenosti in da resnica živi le v subjektivnosti. Kierkegaard ni svetnik niti pravi mistik, pač pa eden resničnih, žejnih in lačnih ljudi, ki so se svoji veri popolnoma izročili. Obenem z Dostojevskim (in deloma z Nietzschejem, ki je do konca obdržal preveč naturalizma) je Kierkegaard čudodelni razširjevalec in poglobljevalec krščanstva, njegov veliki pričevalec, četudi je v predsmrti grozi začel dokazovati nemožnost človeškega pričevanja.

ANDREJ MRAZ

SLOVAŠKA POVOJNA LITERATURA

Največji predstavnik slovaškega realizma v poeziji, Pavel Országh Hviezdoslav, je v svojem imenu in v imenu svojih sodobnikov izjavil, da ko narod trpi, mora tudi pisatelj z njim deliti njegovo trpljenje. Narodni, kulturni in politični položaj Slovakov pod Madžari je bil tudi res odločilna komponenta idejne usmeritve slovaške predvojne literature. Ne samo v izrečno narodno tendenčnih delih, kakor so jih ustvarjali Vajanský, Tajovský, Čajak, Timrava in drugi, temveč tudi v delih, ki se ne pečajo naravnost z našim narodnim položajem, se močno oglašajo skupnih moči in vrednot, ki bi služile kot obrambna trdnjava slovaškemu boju za obstoj. Veliki prozaik slovaškega realizma, Martin Benčur Kukučín¹, ki ga je usoda vrgla v sredino jugoslovanskega življe-

¹ Kukučín je deloval od leta 1894 kot zdravnik na otoku Braču v Dalmaciji, nato med jugoslovanskimi izseljenci v Punta Arenas. Umrl je leta 1928 v Zagrebu; pokopali so ga na Mirogoju, pozneje je Slovaška Matica prepeljala njegove telesne ostanke v Turč. Sv. Martin.

nja, se sicer v svojih delih izrečno ni dotikal slovaških narodnih problemov, vendar je tako podajal svoje vaše motive, da se v njih odraža prepričanje, kako veruje pisatelj v konservativne sile kmetstva, ki stoji kot trden jez nasproti poplavi npravnega in gospodarskega liberalizma, katerega predstavlja zlasti madžarski šovinizem.

V začetku našega stoletja se zlasti v pesništvu tudi med Slovaki oglašajo novi zvoki in nastaja nova pesniška kultura. Če se je v eri realizma orientirala slovaška literatura pretežno po ruskih literarnih vzorih, se mlada poezija, tako imenovana slovaška moderna, namenoma pogloblja v pesniški ritem zapadnih narodov. Toda niti ta novi slovaški verz, ki se izraža z novim jezikom in aktualnimi predstavami, se ne odpove tematični usmeritvi, ki je težila k narodno revolucionarni vsebini. I v a n K r a s k o, vodilni pesnik te skupine, je menda najbolj žgoče izrazil vso slovaško bolečino.

Samoumevno je, da so se vsi ti sociološki predpogoji predvojne slovaške literature ob prevratu popolnoma spremenili. Na tem mestu ni mogoče niti nakazati, kako obupno je bilo stališče Slovakov do leta 1918 in kako malo sredstev jim je še ostajalo za narodno in kulturno borbo. Stališče bratskega slovenskega naroda je bilo v mnogočem podobno našemu, toda gotovo ni imelo za slovensko življenje tako katastrofalnih posledic, kakršne so doletele nas, Slovake. Nismo imeli niti ene lastne srednje šole, prosvetne institucije so nam uničili, sredstev za obrambni boj skoraj ni bilo, ostala nam je samo literatura in tiskana beseda kot izraz slovaške življenjske moči. Umevno je, da se je po padcu tuje nadvlade in pritiska tudi pesniški proslavljal zgodovinski preobrat v prid našega naroda. Opeval ga je Hviezdoslav, ki je doživel leto 1921, proslavljal ga je Kukučín, ki je leta 1922 zapustil jugoslovanske emigrante v Punta Arenas in je obogatil našo literaturo z romanom v petih zvezkih »Mati kliče«. Ta roman črpa snov iz življenja jugoslovanskih izseljencev v Južni Ameriki. Napisal je tudi dva zgodovinska romana iz slovaške preteklosti. Razen njiju dveh so s pesmi mi pozdravljali novo dobo zlasti M a r t i n R á z u s, Š t e f a n K r ě m é r y in drugi.

Toda na to pesniško poveljevanje osvobojenja se ne opira pomembnost dobe prehoda iz »suženjstva k svobodi« za razvoj naše literature. Nova era v slovaški literaturi se začne ob prevratu s tem, da se ji pridružijo desetine novih tvorcev, da se razširi tematično področje, da se pri nas udomačuje nova leposlovna kultura z novimi smotri.

Od šturovcev do svetovne vojne se je gradila tradicija novodobne slovaške literature in se uveljavljala in bogatila njena pesniška govorica. To je bila trdna podlaga, na katere temeljih je mogla rasti in cveteti nova literarna tvornost.

Literarna dediščina iz preteklosti se je v novih razmerah izražala tudi v delu po vojni še živečih predvojnih literatov. Toda izmed njih imajo tehtnejši pomen za našo leposlovno sedanost razen omenjenega

Kukučina samo Janko Jesenský, Martin Rázus in Ladislav Nádaši-Jégé, ki je po začetkih v devetdesetih letih za cela desetletja popolnoma obmolnil in je njegov tvorni talent zažarel v polnem sijaju šele po vojni. Nova pesniška in leposlovna tvornost Jesenskega organično vsebuje čustveno elementarnost pesniške generacije iz začetka tega stoletja. Martin Rázus slika realistično duševne in gospodarske potrebe kmečkega človeka in čara bravcu pred oči rožnati svet detinskih spominov in zgodovinskih resničnosti. Jégé se z veliko intelektualno kulturo poglablja v čustvene krize modernega človeka in v zgodovinskih perspektivah motri stalne znake človeških lastnosti. Značilno je, da nam je baš ta literarna generacija, ki je v zreli dobi prešla iz ene epohe narodne zgodovine v drugo, ustvarila zgodovinsko pripovedko in roman. Slovaški predvojni realizem je šel mimo zgodovinskih snovi.

V tem preglednem članku nam gre seveda predvsem za nove znake slovaškega literarnega ritma in njegovih mladih tvorcev. Kakor v vseh svetovnih literaturah po vojni se javlja tudi pri nas kaos, iskanje novih poti, težnja orientirati se po časovnem razpoloženju in sodobnih umetnostnih težnjah v Evropi. Kakor povsod, je bila tudi pri nas vojna in njena vsebina močan doživljaj za pisatelja. Ta doživljaj in njegove čustvene komponente se javljajo v literarni strukturi. Umetniško delo je izraz sil in teženj, ki so se nagrmadile v človeku v dolgih letih vojnih dogodkov in grozot. Vrnivši se vojak se s pomočjo literature oprošča vseh ponižanj vojne in si z njo nadomešča življenjske izgube, ki mu jih je vojna prizadela. Išče se beg iz burnih dogodkov v samoto čustev in sproščenosti. Slovaški civilizem ima zelo ostre konture.

Med prvimi, ki so zavestno interpretirali to poveljno razpoloženje, je bil novelist Tido J. Gašpar. Svetovna vojna ga je tirala na široko morje in mu je ubila mladostne sanje in hrepenenja. V čustvih se je predčasno zresnil in čuti so se prezgodaj nasitili vsega. V njegovih novelah se močno oglašajo klici po novih mladeniških pretresih, pred oči si čara opajajoče žene, snuje presenetljive ljubezenske zgodbe in se izživlja v hrepenenju po velikih socialnih dogodkih. Doživljaji v vojni so bili prokletstvo in večna žeja; nove razmere naj bi bile praznik srca in opoj čustev. Tako usmerjena tematika prvih Gašparovih knjig žari v slepeči svetlobi in je mavrično pestra.

Sproščanje iz moreče tesnobe vojnih dni pomeni tudi literarno delo Janka Alexy-ja, sanjavega idilika v slikarstvu in v literaturi. Alexy čuti silen odpor pred realnostjo, ki jo doživlja in si harmonizira življenje s toplim slikanjem mladostnih doživljajev in detinskih spominov. V vsakdanje sive dni si priklicuje predstave rožnih deklet iz detinstva in si stavi pred oči zračno panoramo prvih fantovskih hrepenenj in sanj. Ta videnja plavajo nad enostavno zgrajenimi, toda s čustvom prepojenimi pripovedkami J. Alexy-ja.

Hrušovskega je vojna mnogo bolj zagrabila. Doživlja je iz vojne je literarno obdelal posebno v romanih. Toda najosnovnejši

znaki njegove pisateljske narave se očitujejo v motivih iz romantike italijanskega sveta v njega južni luči, kakor tudi v tematiki o velikih žrtvah in srčnih junaštvih. — Slovaški povojni civilizem in naturizem imata najizrazitejšega predstavnika v J. C. Hronskem. Po svetu so se odigrali burni dogodki, toda J. C. Hronský zajema svoje literarne motive iz tišine vaše samote. Ne posluša glasov časovnega hiliazma, ne vznemirjajo ga prevratni kriki po novem družabnem redu, ne prisluškuje agoničnemu utripu povojne Evrope, ampak se v vaških samotah bliža smehljajočim se starčkom, toplo slika idile vaških dogodkov, pogloblja se v preprosto vsakdanost in se igračka z njeno poezijo, z dnevi, večeri in nočmi, ki so tako tihe, pokojne in umirjene.

Značilno je, da se je ta vitalistična opojnost v slovaški literaturi izrazila samo v beletristiki. V poeziji spočetka ni zapustila vidnejših sledov. V naši poeziji te dobe je sploh zelo značilen pojav, da so se pisatelji orientirali po literarnih vzorih. Hviezdoslav in Krasko sta za mlade pisatelje velika domača učitelja; na stežaj pa se odpirajo vrata k virom svetovne poezije. Jan Smrek se v prvi svoji zbirki, imenovani »Obsojen k večni žeji«, približuje z velikim pesimističnim pesnikom iz konca preteklega stoletja. Pesimistično uglaša svoje delo tudi drugi najmočnejši pojav slovaške povojne literature, E. B. Lukáč. Lukáčev pesimizem korenini v pesnikovi življenski razklanosti in v verskem iskanju. Iskanje dognanosti in pomiritve še do danes spremlja Lukáčev verz, zvoneč, rafiniran in z veliko kulturo izbrušen, dočim se Smrek razvija v pesnika dovtipa in šegavosti, v pevca brezskrbnih trenutkov, polnih čara in veselja.

Ta razvoj povojnih literarnih pojavov v kristalizacijo se je vršil harmonično do leta 1924. Njega predstavniki so bili pisatelji, v katerih gledanju in dojemanju je vojna zapustila globoke sledi. Toda intenzivna rast slovaškega duhovnega organizma je poganjala stalno nove in nove literarne tvorce. Nastajajo nove grupacije, ki jih je danes težko opredeliti zaradi nedostatka časovne odmaknjenosti in zaradi nedognanosti njihovih teženj, toda v celoti, posebno po tematični opredelitvi, se javljajo v slovaškem literarnem prizadevanju od l. 1924 približno tri skupine: Pisatelji, ki so orientirani izrečno k domači stvarnosti, pisatelji kozmopolitičnih teženj in pisatelji, ki tvorijo po zahtevah komunistične estetike ali socialnega realizma, kakor je to formuliral nedavni kongres komunističnih pisateljev v Moskvi. Izza kontur te skupnosti se v zadnjih letih javljajo stalno novi znaki literarnih teženj najmlajšega rodu.

Domačih korenin so se oprijeli vsi pisatelji, ki slikajo v svojih delih vojno in povojno ozračje. Gašpar je zelo izdatno razširil tematični obseg svojih novel; izhodišče so jim motivi iz mornarskega življenja na Jadranu. Hronský se je umetniško zelo okrepil. Vasi ni zapustil popolnoma, ampak odkriva njene nove lastnosti, ne išče več njene idile, ampak naravnost dramatičnost in žilavi boj z razmerami. Razen tega slika Hronský z veliko psihološko poglobljenostjo kom-

plicirane tipe ženskih oseb in v romanu »Preroštvo doktorja Stankovskega« dražljivo riše čuvstveno in predstavno nezasidranost sodobnega intelektualca. Seveda vas, njeno konservativno lice in konflikt z novo socialno resničnostjo ostajajo tudi nadalje prava domena literarnega motrenja Hronskega.

Globoko v slovaško realnost in njene sestavine je posegel Milo Urban. Spočetka je pisal robustne novele o usodi vaških ljudi; v obsežni noveli »Za zgornjim mlinom« je obdelal dostojevskijevski motiv o krivdi in kazni. Šele leta 1927 je presenetil s tehtnim romanom »Živý bič«, ki je višek naše literarne tradicije z vaškimi motivi. Poznanje psihološke, gospodarske, npravne in ródovne strukture našega vaškega kolektiva, ki so ga odkrivali posebno pisatelji našega realizma, se je pri Urbanu osredotočilo in uresničilo v nujni sintetičnosti. Urban je spoznal najosnovnejše ródovne znake slovaškega kmetstva. Te sile je konfrontiral z dogodki kot je bila svetovna vojna; in konflikt kmetstva z nezmiselnim ubijanjem je pogodil v koreninah, v žilavem odporu zdrave kmečke morale proti vsakemu nasilstvu in grehu. Močan patos zdravega življenja krepko doni nasproti svetovnemu razkroju. Mogoče nima niti eno delo iz svetovne literature z vojno problematiko tako močne etične podlage kakor Urbanov Živi bič, s katerim je slovaška literatura dostojno stopila tudi pred evropski forum.

Ko je Milo Urban pisal Živi bič, nismo imeli vtisa, da bi to njegovo delo moglo imeti nadaljevanje. Dejanje Živega biča se konča z vrnitvijo pohabljenih vaščanov iz vojne, z zmagoslavnim maščevanjem vasi nad reprezentanti svetovne moči, konča se v zavesti, kaj vse je ugrabila vojna Rastokam (pozorišče romana). Toda Rastoke so živele tudi po izgredih ob prevratu in na zaceljenih ranah so se odpirale nove bolečine. Ta gola, organsko življenjska realnost, katere notranji ritem je Urban tako globoko zajel, je klicala po nadaljevanju. Nove razmere so ustvarjale nove življenjske oblike in v njih so se veselili in trpeli, se rodili in umirali Urbanovi Raztočani. Njih usodo je obdelal Urban v drugem delu nameravane trilogije, v »Meglach ob zori«. Tukaj se pozorišče romana kajpada prenaša na vse ozemlje Slovaške, na vse sloje prebivalstva; problematika je vse bolj komplicirana, dinamična rast mlade Slovaške utripa zelo impulzivno. Megle ob zori so mogočna epopeja povojne Slovaške, ki borbeno reagira na vse dogodke našega duhovnega, narodnega, socialnega in političnega življenja. — Zdaj končuje Urban tretji del svoje trilogije, katere osrednji motiv bo borba mlade slovaške generacije za boljšo bodočnost.

Milo Urban je največja tvorna osebnost povojne slovaške literature in njegov zgled mnogim določa umetniško smer. Njegovi pesniški besedi se ni moči ustavljati; v njej so utelešene vse poetične možnosti slovaščine v današnjem stadiju njenega razvoja. Enako odločuje tudi v tematiki; v vsej globini in širini odkriva fiziognomijo današnjega slovaškega življenja in njega ritma. Ta ritem je prožen, dramatičen in poln življenjske napetosti.

Posebno v poeziji se ta reakcija na dogodke slovaškega življenja javlja v širokem obsegu. J o ž o N i ž n á n s k y je pesnik tragičnega občutka spričo nezasidranosti v mestu in jeseninovsko toplo povečuje svet kmečke življenjske gotovosti in žilavosti. A n d r e j Ž a r n o v je bil v začetku svoje pesniške poti bojevnik slovaške politične borbe, v nadaljnjem razvoju pa vedno bolj žgoče predočuje peripetije naše kolektivne usode in se v vsej njegovi poeziji oglašča močna tožba po duhovni regeneraciji. V intimnem sožitju z vasjo in njeno usodo stalno bogati svoj verz V a l e n t i n B e n i a k z novimi izraznimi sredstvi, z impresionizmom razpoloženja in zajema slovaško življenje v stiku s svetom. V tem tematičnem krogu se giblje tudi mlajši H e č k o, P o c k o d y, H a m a l ō v a, z nežno nastrojenimi in žensko rahlo interpretiranimi predstavami, kakor tudi precejšnji del najmlajših pesnikov.

V drugi skupini, katero smo radi tematične pestrosti njenih del nekoliko netočno označili kot kozmopolitično, je vodilna osebnost I v a n H o r v á t h; sem spada tudi G e j z a V a m o š in recimo še V l a d i m i r R o l k o. Ni to enotna skupina, naj jo presojamo od katerekoli strani. I v a n H o r v á t h je v glavnem kultiviran esteta. Svoje umetniške osnove je pomnožil s tem, da se je oprijel posebno francoskih pisateljev in si tako pridobil zmožnosti za slikovito izražanje kakor tudi plodovito prožnost domišljije. Impresionistična izmenjava razpoloženja in barvnih ploskev se v njegovih črtah spaja v filozofična izvajanja in za njegovimi zračno očrtanimi osebami se vedno skriva kaka diagnoza časovne problematike in bolezni modernega človeka. Horváth je z enako gotovostjo v pestrih barvah naslikal čustvene tragedije vaškega fanta, kakor krize prenasičenega intelektualca in razpoloženje pariških danzingov, avanturizem mornarskih ljubezenskih zgodb in kaos inflacijske Nemčije. Eni svojih knjig je dal karakterističen naslov »Vizum v Evropo«.

G e j z a V a m o š črpa največ iz svojih zdravniških izkušenj. Na začetku svoje literarne poti uspešno porablja v satiričnih črticah svoje znanje o psihopatologijah, v romanu »Atomi Boga« navaja pod naturalističnim vidikom podatke iz sveta spolnih bolezni in v romanu »Odlomljena veja« združuje zdravniške motive z analizo Židov in njih stališčem v slovaškem narodnem kolektivu. Glavni Vamošev doprinos v našo literaturo je v njegovem pogumu brezobzirno slikati nove tematične danosti.

Zanimiv pesniški načrt uresničuje V l a d i m i r R o l k o. V svoji prvi zbirki, imenovani »S patricijskega vrta«, je spletel ciklus pesmi z antično vsebino. V krepko izklesanih in miselno kondenziranih verzih hoče v globini zajeti svetovno naziranje in zgodovinske fakte antičnega sveta. V drugi zbirki na podoben način strne srednjeveške snovi; sedaj pa končuje knjigo z verzi o današnjih dneh. Rolkov posrečen poizkus je zanimiva slovaška legenda vekov.

K tem trem bi lahko uvrstili še več sodobnih slovaških pisateljev; podali smo jih posebej samo zato, ker stoji njih delo po idejni usmeritvi v naši literaturi precej osamljeno.

Socialna slovaška realnost, literarni zgledi iz Češke in iz Sovjetske Rusije so pripomogli h kristaliziranju slovaške idejne in literarne skupine, orientirane komunistično. Prvobornik in najodločnejši glasnik te skupine je bil Jan Rob Poničan. Idejne komponente v njegovi pesniški usmeritvi so tako močne, da žrtvuje revolucionarnim tendencam vse ostale vrednote svojega pesniškega prizadevanja in tako postaja iz Poničana pretežno borbeni retor na škodo pesnika. Enako idejno orientacijo ima Laco Novomeský; ne skriva svoje težnje iz poezije narediti orodje razrednega boja, toda pri vsem tem je prava pesniška narava in njegovo po obsegu skromno pesniško delo spada med najboljše tvorbe naše povojne poezije. Socialno snov obdeluje v pesniški resničnosti, ne opaja se z besedno revolucionarnostjo, ampak zajema globoko simboliko socialnih bolečin in izraža vero v zmago pravičnosti. Drugače je poezija Novomeskega zelo kultivirana in mnogolika. K tej skupini je pristopil tudi mlajši Fraňo Král', nežni elegik in pronikav poznavalec pesniške besede. Drugo-razrednih pesnikov v tej skupini je več.

Slovaško proletarsko literaturo je dolgo reprezentirala zgolj poezija. Edinega močnejšega prozaika ima v Petru Jilemnickem. Jilemnický obdelava življenje vasi najrevnejšega slovaškega kraja Kysne in tako mu že sama snov omogoča zaostri delo v socialni napad in obtožbo. Liričen patos začetih del Jilemnickega se v poznejših spisih zmanjšuje; pisatelj slika resničnost treznejše, toda tem bolj učinkovito in idejno bolj prepričevalno. Za Jilemnickim je hotel stopati Fraňo Král' s svojim romanom »Izklesana pot«, toda umetniški nedostatek ima njegov poizkus v preeksponirani tendenčnosti. Ta skupina se pri nas imenuje davistična, po časopisu Dav.

V poslednji dobi se kažejo nove konture literarnih teženj. Reprezentirajo jih zlasti katoliško orientirani pesniki iz katoliške umetnostne šole, kakor so Hlbina, Dilong, Haranta in Švec. V prozi je močan talent Margita Figuli. Problematika čustvenega doživljanja je osrednji motiv njenih učinkovitih novel.

Slovaška povojna literatura je zelo mnogolika. Tu smo načrtali o nji samo nekoliko orientacijskih potez. Nočemo čitatelja obremenjevati z naštevanjem mnogih imen in z opisovanjem razmer, ki v njih deluje naš pisatelj. Slovaški literarni razvoj v povojnih časih vsekakor priča, da naša tvornost raste iz trdnih podlag, da se organsko ureja med domačo tradicijo in tuje slovstveno valovanje; vse to je jamstvo, da bo Slovaška tudi na literarnem področju obrodila svoj sad. Funkcija literature v našem narodnem organizmu postaja pomembna; značilen moment v naši literarni sedanosti je živahno zблиževanje s tujimi slovstvi, posebno slovanskimi. Vse to se vrši v znamenju dobrih tradicij iz naše preteklosti, ki se je v literaturi tesno naslanjala na Slovanstvo.